מִשְׁפַּט עָנָו עַיִן כִּי מָאֹר מִכֹּל הָאָדָם וְהָאִישׁ עֲנָוָה יְרֵאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים:

אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה:

והאיש משה ענו מאד. אמר רבי יוחנן, אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור עשיר חכם וענוי, וכולן למשה, ענוי — דכתיב והאיש משה ענוי מאד[ב] [נדרים ל"ח א'].

ענוה. בשביל הענוה ירלה ה' כלה ד"ל ענוה עיקר והירלה ספילה ועקב לה מדרש לרגליה: ו-ז

עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים, שורש הענוה מסתעף ממה שמשיג גדולתו של יוצר בראשית וכחו הגדול והמציאות אשר ברא.

עד שישיג שהנהו כאין וכאפס לפני קצת מבריאותיו, וחגם שישיג בעוה"ז מלכות וחכמה וגבורה וכל המעלות, ידע כי הוא כנמלה קטנה לפני המלך הגדול העומד עליו, וכאין חשוב לפני הקטן שבמלאכיו, ומחשבה זו סופה להכניס בלבבו יראת ה' שיירא מעשות דבר נגד רצונו, כמ"ש הרמ"א שויתי ה' לנגדי תמיד וכו' כי אינו דומה ישיבת האדם וכו' כ"ש כשישים על לבו שממ"ה הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו וכו', ומי שנוחל ענוה ינחל עושר וכבוד כי ה' יגביהנו, מדה כנגד מדה, וינחל חיים אם חיי הנצחיים ע"י שיזהר מרע, אם חיי העוה"ז בהשגחת ה' הפך המתגאה שיסיר יראת ה' מנגד פניו ודרכיו דרכי מות.

אמנם בכלל לא נתבאר לי מתי זכות פיא לאדם פתעלות, גדולה, שמר, וחכמה, פעמודים ברם ס' שכינתו, ובגלות מדת פתעה ברלי מעלה גדולה היא ותכונה לפי פתקום וכמע"כ אמי לא דכא ונפל רוח וס', וכן מלינו פתעלת פתורה פתרכנת רק לפי עדמתו פפלה, ע' תענית ז' ע' וכ"ל כפתם ס' ס' אמי לא דכא ונפל רוח וכ'. ישע"ס. אבל אולה מדה ז' בפלה מכנו פס לשומת גדולה על הקב"ה מיכנדם כ"כ עד לבחינת שכינתו עליהם, ובכנת נ"ב ס' ס' ונגיע עוד בפתפר מעלה אלו מי פהיא בעל קומה חליף נ"ב ממשה, וגם זה מוכף אלא, בפה אמתה מדה זו לבחינת פכיכים.

ולכן נראה לי דכל אלה פמעלות יחד פויה פס בעיקרם ויהודם אל מעלת הענוה, ובכאר הא, כי מעלות אלו מגבילים מרך הענוה, יען אפיה דומה מפה על אדם אחר ואחרון ואיה מלמעה, לפנות אל אדם נגדו ומעיר ומכה וגם בעל קומה, יען כי בעוד שלבלבלון מעמדו בלה לו בפמע מפכת מעלתו ורוחו הכבר, בגם לבחני מעלות נפשו ובכוחותיו נוראות לעורר בו רוח גאות ולפטות אל רלאי אנשים מחותים ממנו, ואם אדם כזה הוא עניו אמתי אל מדת עמוותו בלמת מעלה גדולה היא מאין כמוהו, חבו דאמתיון אמת"ם שהיה מבה נגדו ומעיר ומכה ובעל קומה אפ"ה היה עניו מכל האדם, ואזמעיון דאין הקב"ה מעדיר שכינתו אלא על נגדו ומעיר ומכה, ועל כל אלה הוא עניו, ודו"ק.

ומתוך השמחה מגיעים למלבשתו ענוה ויראה. 'יראתי מתוך שמחתי ושמחתי מתוך יראתי'[ט]. המושג של יראה הוא יחסי. במשנה ההדרכתית-מעשית של ארבעים ושמונה דברים[יז] הסדר הוא הפוך: 'ביראה, בענוה'. ענוה היא האופי העצמי של ישראל, סגולתם של ישראל[יח]. סדר הדברים בהדרכה המעשית הוא, שהיראה קודמת, משום שבמעשה היראה היא הקודמת: 'ראשית חכמה יראת ה''[יט]. בהכשר וכיסוד איתן לחכמה מוכרחה להיות יראה, ואילו כשאנו נמצאים בדרגה העליונה של לימוד תורה לשמה — כאן הענוה קודמת, משום שהענוה היא הסגולה[כ] העצמית של העם, האופי העצמי של ישראל. ומתוך זה מתגלה היראה שלנו. עיקר עניינו של תלמיד חכם הוא הענוה[כא]. מתוך ההתבטלות כלפי שמיא מתגלה היראה[כב].

הענוה המקורית והאמיתית היא יסוד היראה,

מדת הענוה היא שגורם לו שזוכה אל התורה וכדאמרי' בפרק קמא דתענית (ז', א') אמר ר' חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה וכו' כמו שמבואר למעלה בנתיב התורה. וכבר אמרנו למעלה, כי הענוה יש בה הפשיטות ביותר ולפיכך ראויה מדה זאת אל התורה שהוא השכל הפשוט, והגמות הפך זה שהיא מדה גשמית וכל זה מפני כי בעל גס רוח הפך הפשיטות כי כל פשוט לא יוגדר ולא יוגבל, ומי שיש בו גאוה ברעתו ובמחשבתו שהוא נבדל מן שאר בני אדם הוא רחוק מן הפשיטות ביותר, ודבר זה מבואר. ורמזו חכמים עליו בכמה מקומות במסכת שבת בפרק ר"ע (פ"ט, א') באגדה שאמרו שם הגאיל ומעטת עצמך תקרא תורה על שמך, והרי באר כי הענוה הוא דבר עצמי לתורה שאמרו שבשביל זה הקרא התורה על שמך בשביל הענוה היתירה שהי' במשה כמו שהעיד הכתוב עליו האיש משה ענו מאד, מפני שהיה מיוחד בענוה היה מיוחד לתורה וזה שהמדה הזאת היא הענוה היא פשיטות השכל הוא פשוט. ובעל גאוה שהוא יוצא מן הפשיטות הוא נוטה אל הגשמי, ולכן אמרו בפרק קמא דעירובין (י"ג, ב') לא בשמים היא לא בגסי רוח היא כמו שבארנו דבר זה במקומות הרבה מאוד.

א"כ יסוד הבריאה ושלמותה תלוי בשלמות הענוה, ואמרו חז"ל במד"ר ע"פ בראשית ברא אלהים הה"ד ועגותך תרבני בגותג שבעולם מלך בשו"ד מזכיר שמו ואח"כ מזכיר מעשיו, אבל הקב"ה הזכיר מעשיו ואח"כ הזכיר שמו, שמצד שהענוה היא יסוד כל השלמות של תכלית הבריאה רמזה הוא־יתעלה בפתח דברי תוה"ק.

ולפ"ז י"ל שני ענינים בענוה. הא' מצד הכרת רוממותו ית' לא יחשב אצלו רצונו כלל נגד רצון קונו, והב' מצד הבחנתו השלמה שמבלעדו ית' אין מציאות כלל לא יהי' במציאות שום רצון אצלו זולת רצונו ית'. ונמצא שיראה היא מצד חכמה וענוה מצד רצון, ורצון הוא יותר גשגב בענינו מחכמה, שהחוכמה היא כלי־תשמיש שהרצון השלם מתגלה על ידו. א"כ מה גדול ערך המרגלית הטובה שבפי חז"ל[ה]: "מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה".

וכאשר יתברר זה היטב לאדם לא יעלה בלבבו שום תשוקה כלל כ"א מילוי רצון קונו ועשיית נחת־רוח לפניו. וזהו שאמרו חז"ל באדר"נ[א] על משרע"ה בענותו, ששלשה מוכי שחין הם והיתה דעתו של משה נמוכה מכולן, והיינו שכל כמה שמתברר אצל האדם איך שאינו נחשב מצד עצמו וכל החשיבות הנראית בו הוא רק מצד הבורא ית', והוא יתעלה הוא השלם־בתכלית הנכבד והנורא, יבחין שהוא חוץ משורת השכל והיושר שיהי' פונה בהשתדלותו בעבור הטוב המגיע לו מצד שהוא מגיע לו, כיון שיודע שיש בזה נח"ר להבורא ית', שכל התכליות והחפצים ראוי ומחויב שיהיו בטלים בערך התכלית הגדול והקדוש הזה שאין ערוך אליו, וכל מה שידע זה האמת יותר יגיע יותר לשלמות הרצון שיה' רצונו ממש כרצון קונו, ו

בספר משלי (כ"ב) עקב ענוה יראת ה' וגו', שלמה המלך אמר כי בעל ענוה שהוא משפיל עצמו אי אפשר שלא יהיה בעל יראה, כי בעל ענוה מכיר שפלתו ולפיכך הוא ירא מן השם יתב'. והוא הפך בעל הגאוה אשר בעל הגאוה אומר מי לי בשמים ואינו משפיל עצמו לפני השם יתב'. וזהו עקב ענוה יראת ה', ר"ל כי נמשך אחר הענוה היראה כמו שנמשך העקב אחר הגוף כך נמשך היראה אחר הענוה. ובמדרש (שוה"ר פ"א) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסילותה, מה שעשתה החכמה עטרה לראשה שנא' ראשית חכמה יראת ה' עשתה ענוה עקב לסילותה שנא' עקב ענוה יראת ה' ע"כ. וביאור דבר זה, כי ע"י החכמה האדם מגיע ליראת שמים, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב) אין ע"ה חסיד ואין בור ירא חטא, שמזה תראה כי החכמה היא מדרגה ומעלה עליונה שעל ידה מגיע האדם ליראת שמים, כי על ידי החכמה מכיר האדם את עלתו ויראה מפניו ודבר זה אין צריך ראיה

אבל כאשר האדם בעל ענוה הוא משפיל עצמו א"כ בודאי משפיל עצמו כנגד בוראו מכיר בפחיתות שלו וחוה עצם היראה כאשר מכיר עצם שפלתו, חה פירושו לפי פשוטו עקב ענוה יראת השם, כלומר שדבר זה הוא בודאי כאשר הוא בעל ענוה שהוא יראה הש"י, כי בעל ענוה משפיל עצמו לפני כל ואין לא ישפיל עצמו לפני השם יתב'. ואין לומר אצל הענוה שמן הענוה יעלה למדריגת יראת השם ויראת שמים ראש לענוה כמו שהוא ראש לחכמה, שאין זה כך שלכך נקראת יראת השם עקב אל ענוה, כי כאשר הוא עניו בודאי הוא יראה שמים לפני זה ובכלל ענוה הוא יראת שמים כמו שהעקב הוא בכלל עיקר הגוף. אבל החכמה אף כי היא מביאה אל יראת השם אין דבר זה בודאי רק כי היא הכנה בלבד, ולפיכך נקרא יראת השם ראש לחכמה ואין הראש טפל לגוף אבל מן הגוף עולה לראש, ולכך מן החכמה בא לידי יראה.

ד. הענוה היא מחוברת עם השלמות הרוחנית, שכל מה שהאדם משיג יותר את העולם ואת החיים, את שכלולם הרוחני והחמרי, את הצרכים הרבים של הכלל ושל הפרט, אז הוא משיג את קוצר ידו, את עורון השגתו, את מעוט כח רצונו להיטיב, והוא נשפל ברוחו, והוא תמיד הולך ומתעלה על־ידי חפצו[ד] הגדול להתקרב ביותר אל הטוב המוחלט[ה].

יא. הענוה והשפלות האמתית מוסיפה בריאות וכח, והדמיונית מחליאה ומעציבה. על־כן יבחר לו האדם מדת הענוה והשפלות בצורתה הבהירה למען יחזק ויאמץ וקוי ד' יחליפו כח[יא].

ערוץ מאיר - הערוץ שלי ליהדות www.meirtv.co.il

ר לשולם יקא ארם עשרון כהלל ואל יהא קפדן כשמאי מעשה בשני בני אדם
אמרו זה את זה אמרו כל מי שלך ושלנו
ן הלל ושל ר מאה זו אבר אחד מהם
אקנינו אחדו הוים עשה הוה והלל חתף
ת ראשי הלך ועבר על פתח ביתו אמר
כאן הלל מי כאן הלל נתעסף ויצא
קראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אל
אלה יש לי לשאול אל שאל בני שאל
בני מה האשתן של בבליים מגלגלות אל בני שאלה גדולה שאלת מפני
אין לדם דוחת פקודה הלך והמתין שעה ארח חדר ואמר מי כאן הלל
כאן הלל נתעסף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אל
אלה יש לי לשאול אל שאל בני שאל מפני מה עניהן של תרמודיין
חומה אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין הרחלות הלך
המתין שעה ארח חדר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעסף ויצא
קראתו אל בני מה אתה מבקש אל שאלה יש לי לשאול אל שאל בני
אל מפני מה רגליהם של אפרקים רחבות אל בני שאלה גדולה שאלת
פני שדרין בין בעני המים אמר לו שאלת ורבה יש לי לשאול ותודיע אני
מא תבעוס נתעסף ושב לפנו אל כל שאלות שיש לך לשאול שאל אל
תה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל אל הן אל אם אתה הוא לא
יכו כמותך בישראל אל בני מפני מה אל מפני שאבותי על יוד ד
שאות זו אל הוי והוד כחוך כוי הוא הלל שתאבו על יוד ד מאות
ן ודי מאות זו והלל לא יקפיד: מסכת שבת ל"א ע"ב

ב באלו הענקים וכיוצא בהם, שראויים להיות מבררי דרך
ם ולעמוד כעמוד אש להאיר את מחשכי רבים ועצומים,
דון כלל לומר מי עדיף ממי, איזה כח יותר גאדר ויותר
להיות יקר ותביב, כמו שאין לתן משקל על כח האור
ג, איזה מהם יותר נאה ויותר מתוקן, כי כל אחד פועל את
ור במקומו ובערכו. אמנם רק יחידים הנם אלה שאינם
ים להעמיד להם מופת להיות להם למשל על דרך חייהם,
הם בעצמם כחם רב לצעוד הדרך הישרה שהם רואים
ם החודרת לטוב להם ולבריות, אבל רוכא דעלמא הם
ים להעמיד להם למופת אנשי הרוח וגדולי הנפש ללכת
בותיהם בערך ההשפעה של התוייית הדרך לכל אדם. ע"ז
לנו חז"ל, ששונה היא מאד מדת הענותנות ממדת
רנות: מדת הענותנות היא טובה כשהיא לעצמה במקורה,
המקור הגדול הענקי, שממציא לו דרכו ברום ערכה
ר, וטובה ג"כ בהשפעתה על כל אדם, ג"כ הקסנים הרבה
, שיציגו למשל את המדה הנחמדה ההיא להטות כלפי חסד
ריע את הצדדים המרובים שנוטים מן הטוב, אל הטוב
סד והישר. אע"פ שלא תעלה ב"ד הקטן את אשר עלה ביד
ל, מ"מ הרבה טוב ושלום ישפת בעולם ע"י המדה הטובה
ה. מה שא"כ הקפדנות, אם היא טובה במקורה, אצל הענק
שגתה האלהית הועמד לפלס דרך החיים לפני אדם רב,
אות כאצבע על מרכז הישר והצדק הנכסף התכליתי, אבל
ו טוב כ"א באיש הגדול המקורי, אבל אם הקטן יציב לו
ח כזה למופת, הוא יפול למדחפות, הוא בקטנו לא יוכל כלל
הין [את] מדת מרכז הצדק ומה הוא הערך של הנטיה
ויה למחאה והתנגדות נמרצה, ונמצא שמדה זאת תביאהו
הים את מדותיו ולאבד את שלום הסביבה שהוא חונה בה,
עלתה רחוקה ממנו מהגיע. ע"כ, לעולם יהא אדם, האדם
וג, כלל האדם הצריך מאד ללימוד והדרכה, וצריך למופת
מיד דוגמא לנפשו, ללכת בעקבות מי שגדול ממנו שעשה
לית, יהא ענותן כהלל, את הלל רשאי וחייב [הוא] לקחת לו
פת ג"כ על מדרגתו הקטנה. ואל יהא קפדן כשמאי, חלילה
ניב למופת את מדת קפדנותו של שמאי, שאם טובה וגדולה
ה לפי ערכו הגדול, ולפי רב כח השפעתו, וגדולת שכלו,
ם נדיבת נפשו, וכוונתו העליונה והבהירה, אבל אין מדה זו
לה כלל להיות מועתקת בהעתקה קטנה. מה שא"כ מדת
נותנות, היא יכולה ג"כ להיות נעתקת אצל כל אדם לפי
בו, כ"א לפי כחו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו.

אין אלוה אלא ה' בלבד

16 קיז: א"ל בני מה אתה מבקש. מתנאי הענוה [הוא], שיתובר עמה הכבוד לזולתו. אמנם הכבוד כשהוא לעצמו עוד איננו גמר התכלית כ"א שתתובר עמו האהבה. והאהבה כשמתחברת עם הכבוד תביא לידי מעשה, להיות מוכן לטובת חבירו בפועל. וכשתהיה ההכנה להיטיב מצורפת עם רחשי הכבוד והאהבה, אז תהיה הטובה מקובלת להמקבל ולא ירגיש עמה בושה וכבידות. ע"כ אחרי הוראת הכבוד של הפעולה, מההתעטפות והיציאה לקראתו, הורה הוראת האהבה, באמרו בני, להורות שיחוש אליו אהבה טבעית כאהבת אב לבנו. ואחרי האהבה הציורית אמר לו מה אתה מבקש, כלומר, שהוא מוכן ג"כ להגשים את האהבה בפועל למלא מבוקשו במה שיהיה בידו.

אין אלוה אלא ה' בלבד

17 והנה השתלמות הענוה בנויה על שני חלקים יסודיים: החלק הראשון הוא שלא יהיה נקנט בפניו ובלבבו למעט ע"ז את הוד האהבה ושמחת הסברת הפנים הראויה לכל אדם בכל שעה. והחלק השני הוא שאפילו יבאו דברים אדירים כאלה שהתקנטה בהם ראויה היא כדי להטיל אימה ושאר צרכים, מ"מ לא יקפיד בלב, וזהו הדרך היותר נשגב. כי במצב שלא ניתן רשות כלל להתפתחות הרוגז גם בהוראה חיצונית אז עוד הכח מתרחב להגבילו, אבל כשהצורך מביא ליתן רשות לכח הרוגזא לחול, ועם זה יעצרהו מבלי לבא אל הלב להרעילו בקפידא פנימית, דבר זה דורש מנוחת הנפש קנינית אדירה מאד. ולשני אלה החלקים שלפי תכונתם ראוי שיחלק שם האדם המתעצם בהם לשני חלקים: החלק הראשון שיספיק לו ג"כ הכשרון והתכונה הסבעית והתכונה המתגברת כשכבר החלה הפעולה לפעול כפי מדתה. ההגבלה המדוייקת הבאה עמה היא ודאי שלמות קנינית. ע"כ כדאי הוא הלל, לפי מדתו שראויה להיות למדה נהוגה בבנ"א כולם, לאבד ע"י ארבע מאות זוז, על מבחן ההכרה של הסבלנות העומדת במצב מניעת הקנטה שלא תחחיל לפעול כלל. וכדאי הוא עוד ד' מאות זוז אם תבא הבחינה על המעצור הניתן מבחירת הנפש ע"י השכלתה וקנינה המתעצם. והלל, מצד חכונתו הקנינית המשימה גבול וגדר גם למה שכבר החלה הפעולה ברשות התורה והישר הגמור, שאם צריכה לבא ההקנטה, מה שבניסיון זה לפי עומק מדת הענוה לא היה גם לזה מקום, כיון שהרחבת חכמת ענותנותו ידעה להפוך לטובה את המאורע בלא שום הקנטה ובלא שום מעוט הסברת פנים. אבל אם גם היה בא הדבר לידי מעשה של הקנטה חיצונית מ"מ הלל לא יקפיד בלב, שע"ז כדאי ג"כ לחרות בזכרון טוב מופת לימודי מעשי, שקנין מדת ענוה טהורה כזאת אפשרית היא לאדם, למען יחרץ כל חפץ חיים באמת לרדוף אחריה במחקרו ובמעשה התרגלותו להשיגה.

אין אלוה אלא ה' בלבד

18. ישראל ענים

ענוה היא המדרגה השניה. לעומת המידה הראשונה שהיא ענין חברתי פשוט של יחסים טובים בין הבריות, ענוה היא מדרגה קצת יותר עליונה. היא קיימת בשני מובנים. יש ענוה כלפי הבריות, כאשר אין אדם מתנשא על רעהו, איננו חושב את עצמו לטוב אדם אחר, אדרבה, תמיד מוכן לענוות[60]. רבינו זצ"ל היה כידוע ענו גדול שמעולם לא נתן שישרתו אותו. ואף בערוב ימיו, כאשר חלה מאוד, לקח בעצמו מה שהיה צריך. כמובן, כולם קמצו להושיט לו, אך הוא אמר: "יש דברים שלצערי איני יכול לעשות בעצמי, אך מה שאוכל לעשות לבד, לא אתן שישרתוני". מעשה שהתקיימה בביתו סעודת פדיון הבן, ובסופה הוא קם לפנות את הכלים. כולם קמצו למלאכה. אמר: "יש לי הזדמנות נדירה לשרת תלמידי־חכמים, ואתם מונעים זאת ממני?".

אך מעל הענוה במובן החברתי כלפי הבריות, מתנשאת הענוה כלפי רבונו־של־עולם[61], כדברי חז"ל שכאשר הקדוש־ברוך־הוא משפיע גדולה לגויים, הם מתגאים, אך כאשר הוא משפיע גדולה לישראל, הם מתמעטים לפניו; השפיע גדולה לאברהם אבינו, אמר: "ואנכי עפר ואפר"[62]; למשה רבינו, אמר: "ונחנו מה"[63]; לדוד המלך, אמר: "ואנכי תולעת ולא איש"[64]. זאת ענוה כלפי ד'. "חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני"[65]. ענוה כלפי ד' היא הכרה שרבונו־של־עולם הוא מקור הכל, שורש הכל. כל מה שיש לנו, אינו משלנו, אלא בא מרבונו־של־עולם ואין לנו מה להתגאות בו. התורה מודיעה לנו שיש לנו סגולה ישראלית מיוחדת, וכי יש לנו להתגאות בכך? לא אנו עשינו את עצמנו אלא כך נבראנו. רבי יהודה הלוי מגדיר הכרה זו בארבע מילים: "הכל ממנו ולא ממני"[66], הכל ממנו יתברך ולא ממנו, מאיתנו. גם המציאות של ישראל רחמנים, היא יצירה אלוהית, "עם זו יצרתי לי"[15]. הענוה כלפי שמיא, היא המסדרת את יחסו הנכון של האדם כלפי רבונו־של־עולם, ואת היחס הנכון של המידות הטובות, שבין אדם לחבירו. שהרי בתוך מה עלינו להתנהג בישרות כלפי הבריות? מתוך מה האידיאליזם הגדול הזה? מתוך שזה הטבע הישראלי המיוחד שרבונו־של־עולם הטביע בנו.

הקדמת הרמ"אזאיטו לפירוש הרד"ק מאמר 34

19 אנכי הנני נדחף מעצמותי הפנימית לדבר על דבר התשובה. והנני נסלד בעצמי ממהשבתי: הראוי אנכי לדבר ע"ד התשובה? כתבו ע"ד התשובה גדולי הדורות שעברו, הנביאים והחכמים היותר טהורים, החסידים היותר גדולים, ואיך אוכל אנכי להתיצב בקהלם? אבל לא תוכל כל חולשה בעולם לפטרני מתביעתי הפנימית: מוכרח אני לדבר על דבר התשובה, ודוקא בצדה הספרותי והמעשי, להכנת ההכן שלה בדורנו, ולהגשמתה בחיים, בחיי הפרט ובחיי הכלל.

הקדמת הרמ"אזאיטו לשערי התשובה

19 ובכלל איסורי הגאוה, שדבור הגאוה אסור אע"פ שאינו מביא לגאוה, כן מוכח מסוגיא דפ' אלו דברים בפסחים, דאמרינן מהלל ודבורה שכל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו, והרי רק דברים היו, ואין ראוי לחוש שצדיקים כאלה באו לגאוה בלבבם ומכחה דברו, אלא שעצם הדבור הוא בכלל האיסור. או יותר קרוב לומר שלפני יודע תעלומות גלוי שא"א שידבר דברי גאוה ולא יבא לה מעט מהמעט עכ"פ, והוא אסור במשהו (יח), עכ"פ איך שיהי' הדבור אסור. ונמצא שסיפור שבחי עצמו ומעלותיו, בין בעניני תורה וחכמה ובכל מעלה טובה, אסור מצד עצם איסור גאוה. ולא הותר כ"א לחסיד גדול במקום צורך גדול, כדהותרה קריבה בכה"ג במצוה לחסיד גדול, כדהוא קדישא (יט) דהוה מרכיב לה אכתפיה ואמר "אי דמיא עלייכו כבשורא — לחיי, ואי לא לא" (כ). וכיו"ב מצינו כמה דברים כאלה שהותרו לקדושים לצורך שעה, ואין מקום להשתמש בהם כ"א מי שראוי לכך ובשעה ראויה לכך, ומזה הוא מה דמצינו "לא תתני ענוה דאיכא אנא" "לא תתני יראת חטא דאיכא אנא" (כא), שיש כאן צורך מצוה שלא לקבוע משנה מוטעת, והוכיח שלא באה הקבלה בה (כב) על ענוה ויראת־חטא במעלה היותר גבוהה. וכמו כן הא דרשב"י "ראיתי בני עלי" ו"יכולני לפטור" (כג), שאלה הדברים גופי־תורה הם, כי כמה גופי־תורה ישנם בעניני נשמות וקישוריהן ומעלותיהן, ודיעת מעלתו של רשב"י היא בעצמה הלכה, ויש לה כמה תולדות וענפים מיוסדים בתורה, וכדמצינו (כד) שהראה הקב"ה למשה דור דור וחכמיו, א"כ מכלל התורה היא ידיעת דבר זה

מוסר אלוקין עמ' ל"ד

20 הענוה היא מדה טובה, כשיודע ענין הענוה ומושגה היטב ויודע איך להתנהג בה ולהכניסה בנפשו. אבל בהשקפה שטחית תמשך אחרי מדת הענוה מדת העצבון, מפני שצירון החיצוני הוא קרוב זל"ן, שהשמחה היא מפזרת הכחות הנפשיים והגאוה ג"כ מפזרת, אלא שהשמחה מפזרת באופן הטוב, והגאוה מפזרת על דרך רע, והענוה מקבצת ומישבת וכן העוצב, אלא שזה על דרך טוב וזה על דרך רע. וכך מדת הענוה, הטובה, מחמצרת עם מדת העצבות הרעה; כשלא יתלמד בפרטיות איך להוציא את מדותיו מהכח אל־הפועל אז כשיעלה על לבו מדת הענוה וירצה להמשיך בציורה, וציורה בא ע"י הכרת קטנות ערכו, ומדת העצבות ג"כ באה ע"י הכרת חסרונותיו, ע"כ תבאנה לו שתיהן ביחד והעצבות תערבב ותקדיר כל נועם הענוה וויהה. ובאמת אע"פ שמצד חצוניותן כמו דרך אחד להן אבל בעומק שרשיהן הן רחוקות מאד זו מזו. כי העצבות לא תבא כ"א אחרי החליטו היות ערכו האישי מרומם והוא ראוי לגדולות, ולמורת־רוחו הוא מוצא בעצמו חסרונות ומחסורים, שלא כראוי לו, וזה בודאי מדאיב לב ונפש, ואין בו ממדת האמת. אבל הענוה באה אחרי ידיעתו שאין ענינו בעצמו ראוי אל שום גדולה וכל גדולה וטובה שתגיעהו היא חסד השי"ת עליו. אז יהיה שפל בעיניו ונגרע בערכו אבל עצב לא ידע, רק ישמח במנת גורלו, ומעט הטוב אשר ימצא בעצמו יודה לד' חסדו עליו, וגם יודרו לקנות עוד הרבה מעלות חמודות, שכיון שרואה שעם היותו בלתי־ראוי מצד עצמו גבר עליו חסד השי"ת להיטיבו, כזאת יספיק ג"כ להקנותו גדולות ונפלאות מאלה.

מוסר אלוקין אמ' כ"ה-כ"ז

ערוץ מאיר - הערוץ שלי ליהדות www.meirtv.co.il